

УДК 7.071.1:378.091.12.011.3-051(477.81)(092)
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/67-2-17>

Олександр СТАШУК,
orcid.org/0000-0001-8646-185X
кандидат педагогічних наук,
професор кафедри образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва
Рівненського державного гуманітарного університету
(Рівне, Україна) ol.stashuk@gmail.com

ТВОРЧО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФЕНОМЕН СТЕПАНА ШЕВЧУКА

У статті висвітлюється діяльність рівненського дослідника традиційної народної культури поліського регіону, краєзнавця, етнографа та педагога Степана Шевчука. Його величезна наукова спадщина, яка створювалася упродовж десятиліть на основі досліджень духовної культури поліського регіону і яка спрямовувалася на збереження реліктових пам'яток краю, потребує належного вивчення, узагальнення та систематизації. Як відомо, нині у зв'язку з процесами глобалізації потенційні носії традиційної поліської культури не завжди здатні відтворити давні звичаї та світоглядні елементи. Наші культурні надбання, які мають неоціненне значення для відтворення етнічної історії слов'ян в цілому сьогодні в небезпеці, існує реальна загроза втрати першооснови. У межах статті на конкретних фактах висвітлюються окремі віхи діяльності Степана Шевчука, спрямовані на всебічне вивчення, збереження та примноження культурних надбань поліського краю. Також зроблена спроба систематизації та узагальнення дослідницьких та педагогічних набутоків відомого науковця та педагога, виявлення джерел його різноманітних науково-дослідницьких інтересів.

В статті йдеться й про насичену та результативну педагогічну діяльність на посаді професора, завідувача кафедрою, директора Інституту мистецтв, проректора Рівненського державного гуманітарного університету, про організацію та проведення заходів навчально-методичного та науково-творчого спрямувань. Згадується й про роботу в редакційних колегіях науково-популярних та мистецьких видань в якості редактора, члена редакційної групи, відповідального за випуск тощо. В результаті послідовного опису життєвого та професійного шляху, виявлення характерних особливостей і напрямів науково-творчої та педагогічної діяльності та особистості вченого-митця, постає своєрідний «портрет» людини неабияких здібностей, а в цілому діяльність Степана Шевчука характеризується як феноменальна, тобто особлива, незвичайна, як важливе та значиме соціальне явище.

Ключові слова: культурна спадщина, духовна культура, педагогічна діяльність.

Oleksandr STASHUK,
orcid.org/0000-0001-8646-185X
Candidate of Pedagogical Sciences,
Professor at the Departments of Fine and Decorative Arts
Rivne State Humanitarian University
(Rivne, Ukraine) ol.stashuk@gmail.com

CREATIVE AND PEDAGOGICAL PHENOMENON OF STEPAN SHEVCHUK

This article highlights the activities of the Rivne researcher of traditional folk culture of the Polissya region, local historian, ethnographer and teacher Stepan Shevchuk. His great scientific heritage, which has been created for ten years on the basis of research on the spiritual culture of the Polissya region and which was focused on the preservation of relict monuments of the region, requires proper study, consolidation and systematization. As it is known, due to the processes of globalization the potentialities of traditional polity culture are not always able to create old customs and worldview elements. Our cultural heritage, which is of unappreciated value for the creation of the ethnic history of the Slovians as a whole, is not safe today, there is a real threat of loss of the primary basis. According to the article specific facts are used to describe some of the activities of Stepan Shevchuk aimed at universal study, preservation and multiplication of the cultural heritage of the Polissya region. The article also attempts to systematize and consolidate the research and pedagogical experience of the famous scientist and teacher, and to identify the sources of his varied scientific and research interests.

The article refers to the sustained and effective pedagogical activity of a professor, head of department, director of the Institute of Arts, vice-rector of the Rivne State Humanitarian University, the organization and conduct of educational and methodological, scientific and creative spheres of activity. It is also worth mentioning the work in the editorial boards of popular science and art publications as an editor, member of the editorial group, or as a person in charge of the publication, etc. As a result of the successive description of the life and professional way, identification of characteristic features and lines of scientific and creative and pedagogical activity and personality of the scientist-mitician, The characteristic "portrait" of a person of unbelievable abilities, and in general, the activity of Stepan Shevchuk is characterized as phenomenal, that is special, extraordinary, as an important and significant social phenomenon.

Key words: cultural heritage, religious culture, pedagogical activity.

Постановка проблеми. Питання збереження культурної спадщини є одночасно й питаннями її подальшого розвитку. Велике зацікавлення у дослідників-науковців при вивченні традиційної народної культури викликає поліський регіон. Але стан традиційної поліської культури викликає занепокоєння, потенційні носії не завжди здатні відтворити давні звичаї та світоглядні елементи, існує реальна загроза втрати першооснови. Вкрай недостатньо використовуються надбання духовної культури поліщуків, їх виховні та педагогічні потенціали. Саме тому ряд науковців звертаються до поглибленого дослідження народної культури поліського регіону, вивчення усіх її аспектів. Серед них чільне місце належить відомому рівненському досліднику-краєзнавцю, етнографу, педагогу Степану Шевчуку (1944–2020 рр.), велика теоретична та практична спадщина якого потребує належної систематизації та узагальнення.

Зусилля Степана Шевчука спрямовувалися переважно на дослідження духовної спадщини поліського регіону, на збереження реліктових пам'яток краю, які мають неоціненне значення для відтворення етнічної історії слов'ян в цілому.

Аналіз досліджень. Творчі та педагогічні аспекти діяльності висвітлювалася в публікаціях відомих вчених-дослідників Раїси Захарчук-Чугай, Ганни Скрипник, Михайла Селівачова, Галини Стельмащук та інших. Чималою кількістю опублікованих у різних джерелах матеріалів знаходимо в публікаціях вчених та педагогів, які довгі роки працювали поряд із Степаном Шевчуком. Серед них – відомі діячі науки та культури України Анатолій Литвинчук, Надія Супрун, Григорій Дем'янчук, Надія Ковальчук, Ярослава Вернюк, Ярослав Сверлюк, Валерій Сидорук та інші. Доволі широко дослідницька та педагогічна сфера діяльності висвітлена у колективній монографії «Творчістю та наукою утверджуєм» (Рівне, 2013), а також у інших публікаціях. Переважна більшість із них створювалися у співпраці з Степаном Шевчуком, у багатьох випадках – в комунікації та безпосередньому спілкуванні із ним. Але загальної цілісної картини його діяльності на сьогоднішній день не створено.

Мета статті – запропонувати послідовний опис життєвого та професійного шляху, характерних особливостей і напрямів науково-творчої та педагогічної діяльності Степана Шевчука з метою розкриття творчих та педагогічних потенціалів, виявлення джерел різноманітних науково-дослідницьких інтересів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Рівненське Полісся уславлене багатьма носіями та дослідниками культурних традицій, зокрема,

пісенної творчості, народного декоративного мистецтва, фольклорних та етнографічних особливостей. Попри складні та доволі тривожні часи, у які ми живемо, у сучасному суспільстві зростає інтерес до поглибленого вивчення народної культури, до відомих та знаменитих її представників. Чільне місце у когорті визначних діячів краю – дослідників, краєзнавців, митців належить Степану Івановичу Шевчуку.

Працюючи довгі роки з неординарною особистістю, не завжди помітні окремі віхи її життєдіяльності, наповнені звичайними подіями на кшталт організації, досягнення, звершення тощо. Та й часто вони не помітні за великим працелюбством, скромною вдачею, небажанням виділятися. Не помічаються й цілком «буденні» звичні діла та робота викладача, дослідника, фольклориста, етнографа, краєзнавця, мистецтвознавця, усе те, чим було наповнене життя. Невблаганна хвороба та передчасна смерть безжалюно зупинила недокінчені діла, недовершені плани, невтілені мрії. Для Степана Шевчука постійна самовіддана праця була творчою необхідністю, смыслом та метою життя. Насичена постійними ділами, наповнена важливістю та необхідністю досягати, стверджувати, звершувати та втілювати, служити людям і Богу. Для нього звичайним та буденним було те, що сьогодні вважаємо звичайним, непересічним, надважливим у контексті утвердження й розбудови української державності, національної культури, мистецтва. Досліджуючи його внесок в загальноукраїнську науково-дослідницьку спадщину, мимоволі стаємо свідками величезної кількості різногалузевих напрацювань у вигляді публікацій – заміток у періодичних виданнях, статей, монографій, посібників. Важко віднайти проблемне питання в фольклористиці, етнографії чи мистецтвознавстві, до якого не звертався б відомий дослідник. Так, наприклад, організовані та проведені ним наукові фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії трансформувалися у серію значимих публікацій під загальною назвою «Поліссезнавство». Помітною також є його діяльність з утвердження Помісної Української Православної Церкви, про що, окрім низки усіх інших нагород, свідчить нагородження «Орденем Христа Спасителя».

Значимою є й діяльність Степана Шевчука в якості організатора, педагога, керівника, завідувача, директора, про що свідчать не лише скупі записи в трудовій книжці, а й цілком конкретні діла – організація й утвердження структурного відділу університету (Кошарний, 2002: 13), напрацювання чималої кількості матеріалів й висвітлення

в публікаціях не до кінця вивчених важливих явищ і відомих особистостей української та світової культури, реорганізація кафедр та відкриття нових спеціальностей у вузі відповідно до реорганізації вищої освіти та входження її в загальноєвропейський освітній простір (Скрипник, 1999: 13).

Як можемо означити феноменальні науково-творчі та педагогічні характеристики Степана Шевчука, й у чому вбачаємо джерела його феноменальної працездатності, різноманітних науково-дослідницьких інтересів?

Після завершення в 1969 році філологічного факультету Рівненського державного педагогічного інституту за спеціальністю «викладач української мови та літератури», відразу ж розпочав трудову діяльність в якості вчителя та завуча Білятинської середньої школи Сарненського району. Прагнення до народних звичаїв, традицій, до пісенної та мистецької творчості приводять до роботи на посаді завідувача відділу фольклору, етнографії Рівненського обласного Будинку народної творчості, пізніше – Рівненського обласного науково-методичного Центру народної творчості і культурно-освітньої роботи. З 1989 року розпочав трудову діяльність в одному з провідних вузів Рівного – в Рівненському державному інституті культури, на початку завідувачем кафедри фольклору і народного співу, пізніше – проктором з наукової та творчої роботи (Скрипник, 1999: 368). В 1999 році очолив новоутворений Інститут мистецтв Рівненського державного гуманітарного університету (Дем'янчук, 1999: 197).

Підготовка величезної кількості дослідницького матеріалу та захист кандидатської дисертації утвердив Степана Шевчука як науковця-дослідника етнографічних особливостей та фольклору Поліського краю, його дисертація так і називалась – «Розвиток фольклористики північно-західних областей України (1800–1987 рр.)». Присвоєння ступеня кандидата філологічних наук дозволило успішно працювати у вузі, очолювати керівні посади, і саме з тих пір розпочалася найбільш активна фаза його діяльності як непересічного вченого, дослідника, ентузіаста, керівника.

Вивчення, збір та напрацювання дослідницького матеріалу відбувалось завдяки численним експедиціям, поїздкам, ознайомленням із визначними пам'ятками народного мистецтва, знайомству та спільною працею з визначними вченими і митцями, серед яких Т.В. Кара-Васильєва, В.Т. Скуратівський, Р.В. Захарчук-Чугай, Ю.П. Лашук, Д.П. Кривавич, М.Р. Селівачов, Г.А. Скрипник та багато інших. Активний інтерес та велика любов до надбань української культури,

до витоків народного мистецтва завжди слугували «двигуном» творчої активності та енергії, були важливою основою та джерелом різносторонньої діяльності. Адже збереження та примноження традиційної поліської культури здатне протистояти реальним загрозам втрати першооснови. Видатний український етнограф Ганна Скрипник писала: «Якщо не протидіяти подібним тенденціям, то упродовж найближчого десятиріччя унікальні прояви духовності поліщуків в новому середовищі будуть втрачені назавжди, ...що приведе до втрати нацією її оригінальних культурних набутоків, до уніфікації культури та втрати поліморфізму» (Скрипник, 1996: 47).

З ініціативи Степана Шевчука ще в 90-х роках минулого століття розроблено та введено в дію Програму комплексного дослідження духовної та матеріальної культури північних районів Рівненщини. Її мета – виявлення, фіксація та збереження пам'яток самотньої традиційної культури. В рамках цієї Програми співробітниками лабораторії поліссезнавства, разом із студентами Рівненського державного гуманітарного університету проведено дослідницьку роботу більше як в 60-ти селах Рівненського Полісся, зафіксовано інформацію від майже півтисячі респондентів, переважно похилого віку. Десятки комплексних експедицій підтвердили збереженість широкого спектру архаїчних елементів родинно-побутової та календарної обрядовості, різножанровість пісенного фольклору. Нерідко в умовах експедиційної роботи фіксувалися побутуючі явища матеріальної та духовної культури під час їх спонтанного відтворення (Лобас, 2001: 101). В результаті цієї масштабної роботи зібрано та систематизовано велику кількість наукових матеріалів, що знайшли своє відтворення у численних публікаціях як Степана Шевчука, так і інших науковців університету.

Втілення результатів напрацювань реалізовувалось в практичній педагогічній роботі в якості викладача, професора, керівника-організатора, ентузіаста-подвижника, а також в численних публікаціях, роздумах-нотатках про демократичну реорганізацію та поглиблене вивчення вітчизняної культурної спадщини. Однією із основних характерних рис діяльності Степана Шевчука вважаємо його прагнення до передачі набутих знань та досвіду молодому поколінню. Педагогічна практична діяльність не мислилася без особистих експедиційних напрацювань, без практичної демонстрації окремих архаїчних елементів родинно-побутової чи календарної обрядовості українців, безпосереднього показу різножанровості традиційного пісенного фольклору.

Тут важко провести чітку межу між науково-творчою та педагогічною роботою, для обдарованої особистості подібних граней не існує: як не відкрити студентам таїни задушевної поліської щедрівки, примовки, їх локальних особливостей! Для прикладу назвемо записану С. Шевчуком щедрівку з села Крупове Дубровицького району Рівненської області «У печі пироги сиділи» (Лобас, 2001: 138). І таких записів – десятки, сотні, а у колекції лабораторії поліссезнавства накопичено величезний фактичний матеріал.

Не зважаючи на постійну зайнятість та насичену різносторонню діяльність, в полі зору Степана Івановича завжди знаходилася студентська молодь, якій віддавав усі свої сили та величезний досвід. Комунікація з молодими людьми додавала життєвої енергії та насаги, сприяла пошуку новітніх форм та засобів у педагогічній роботі. Так, в результаті великої аналітичної роботи та на основі спілкування з молодими людьми визріла ідея створення в університеті ще однієї структурної одиниці – творчо-мистецького спрямування. У 1992 році утворена кафедра українознавства, яка з 2010 року функціонує як кафедра образотворчого та декоративно-прикладного мистецтва. Кафедра утворена для реалізації комплексу завдань, пов'язаних з проголошенням незалежності України, коли перед вищою освітою постало багато складних питань навчального і виховного спрямування. Творча молодь випускних класів Рівненщини та інших областей України набула можливість опановувати мистецьку спеціальність напряму 0202 «Мистецтво». Для підвищення фахового рівня спеціальних дисциплін, читання лекційних курсів та проведення майстер-класів запрошувалися провідні митці – Народний художник України, академік, доктор мистецтвознавства, лауреат Шевченківської премії України Д.П. Крвавич, доктор мистецтвознавства, професор Г.Г. Стельмашук, професор, Заслужений діяч мистецтв України М.В. Токар (Львів), доктори мистецтвознавства, професори Т.В. Кара-Васильєва, М.Р. Селівачов (Київ), та інші. Упродовж усіх років функціонування кафедри її опорою та постійною підтримкою був Степан Шевчук.

Великого значення також надавав і сімейно-родинним стосункам, завжди доволі тепло та щиро відгукувався про дружину, дітей, онуків. Передчасна смерть дружини, Заслуженого майстра народної творчості Марії Шевчук не зламала та не зупинила прагнення до праці, до виконання поставлених цілей. Монографія «Червоними і чорними нитками» виявилася сво-

єрідним пам'ятником дорогій та близькій людині (Шевчук, 2008: 76).

Постійно відчував потребу у систематичному навчанні, поглибленні й розширенні пізнань, усвідомлення сутності загальнолюдських духовних і культурних цінностей. Постійне прагнення до самоосвіти, неймовірна вимогливість та працездатність Степана Івановича не лише дозволили йому проводити численні дослідження, викладати у вузі, а й бути членом низки редакційних колегій, серед яких журнал «Берегиня», науково-краєзнавчий альманах «Волинські дзвони», наукові збірники «Українська культура в іменах і дослідженнях», «Етнокультура Волинського Полісся і Чорнобильська трагедія», «Слово молодим дослідникам», «Творчістю й наукою утверджуєм» та багатьох інших (Литвинчук, 1999: 197). Окрім цього, він організовував та проводив міжнародні, всеукраїнські та регіональні конференції, неодноразово був членом журі міжнародних та всеукраїнських фольклорно-етнографічних фестивалів та конкурсів. Традиційне мистецтво Рівненщини неодноразово презентував на ВВДНГ РРФСР (Москва), ВДНГ України (Київ), Музеї народної архітектури і побуту, інституті мистецтвознавства, фольклористики ім. М.Т. Рильського НАН України (Київ) (Вернюк, 2013: 144).

Висновки. Отже, наукова діяльність Степана Шевчука базувалася на власному практичному досвіді – експедиційних дослідженнях, творчих відрядженнях, комунікації з відомими вченими та митцями, проведенні різноманітних форм педагогічної роботи. Наукові зусилля обов'язково пов'язувалися з активною педагогічною роботою, з діяльною турботою про збереження та примноження культурної і духовної спадщини. Пріоритетним та визначальним в усіх напрямках роботи відзначаємо наявність неординарних творчих підходів, які дозволяли здійснювати грандіозні проекти, залучати до їх виконання чималу кількість інших науковців, студентів, митців. Тому діяльність Степана Шевчука завдяки різносторонності наукових, творчих, педагогічних спрямувань, втіленню набутих досягнень в педагогічній практиці в усій своїй цілісності та спрямуванню в майбутнє, на подальші дослідження культурної спадщини поліського регіону можемо вважати феноменальною, вагомою, значимою для суспільства, або ж прирівняти до важливого соціального явища (Кошарний, 2002: 665). Вважаємо, що в таких аспектах варто продовжити дослідження його діяльності, виявляючи значні виховні та педагогічні потенціали.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Від пошуку – до визнання / за ред. С.І.Шевчука. Рівне : Волинські обереги, 1999. 311 с.
2. Вернюк Я.С. Творчістю та наукою утверджуєм : уклад. С.І.Шевчук. Рівне : Волинські обереги, 2013. 204 с.
3. Кошарний С. Філософський енциклопедичний словник. Київ : Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України : Абрис, 2002. 742 с.
4. Поліссезнавство: наукові фольклорно-етнологічні та мистецтвознавчі студії : уклад. С.І. Шевчук. Рівне : Волинські обереги, 2005. 236 с.
5. Скрипник Т. До проблеми етнокультурної та соціально-психологічної адаптації поліщуків-переселенців. Вип. 1. Львів, 1996. 172 с.
6. Столярчук Б.Й. Митці Рівненщини : енциклопедичний довідник. 2-е вид., Рівне : вид. О.Зень, 2011. 386 с.
7. Творчістю та наукою утверджуєм / за ред. С.І. Шевчука. Рівне : Волинські обереги, 2013. 204 с.
8. Шевчук С.І. «Червоними і чорними нитками...». Рівне : Волинські обереги, 2008. 98 с.

REFERENCES

1. Vid poshuku – do vyznannia. [From search to recognition] / za red. S.I.Shevchuka. Rivne : Volynski oberehy, 1999. 311 s. [in Ukrainian].
2. Verniuk Ya.S. Tvorchistiu ta naukoiu utverdzhuiem [We confirm with creativity and science] uklad. S.I.Shevchuk. Rivne : Volynski oberehy, 2013. 204 s. [in Ukrainian].
3. Kosharnyi S. Filosofskiy entsyklopedychnyi slovnyk. [Philosophical encyclopedic dictionary] Kyiv : Instytut filosofii imeni Hryhoriia Skovorody NAN Ukrainy : Abrys, 2002. 742 s. [in Ukrainian].
4. Polissieznavstvo: naukovi folklorno-etnologichni ta mystetstvoznavchi studii [Political science: scientific folklore-ethnological and art studies] uklad. S.I.Shevchuk. Rivne : Volynski oberehy, 2005. 236 s. [in Ukrainian].
5. Skrypnyk T. Do problemy etnokulturnoi ta sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii polishchukiv-pereselentsiv [To the problem of ethnocultural and socio-psychological adaptation of Polish pike settlers] Vyp.1. Lviv, 1996. 172 s. [in Ukrainian].
6. Stoliarchuk B.I. Myttsi Rivnenshchyny : entsyklopedychnyi dovidnyk. 2-e vyd., [Artists of the Rivne region: an encyclopedic guide] Rivne : vyd. O.Zen, 2011. 386 s. [in Ukrainian].
7. Tvorchistiu ta naukoiu utverdzhuiem [We confirm with creativity and science] za red. S.I.Shevchuka. Rivne: Volynski oberehy, 2013. 204 s. [in Ukrainian].
8. Shevchuk S.I. «Chervonimy i chornymy nytkamy...» [Red and black threads] Rivne : Volynski oberehy, 2008. 98 s. [in Ukrainian].